

บทที่ 6

สรุปและข้อเสนอแนะ

คณะนาฏศิลป์ไทยเอกชนในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2498 - 2538 เป็นคณะนาฏศิลป์ที่เกิดจากคณะบุคคลผู้มีใจรักและสนใจนาฏศิลป์ ต่างมุ่งที่จะอนุรักษ์และเผยแพร่ผลงานตลอดจนสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์จนเป็นที่รู้จัก การเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้คณะนาฏศิลป์ไทยได้เสื่อมสลาย แต่ยังมีบางคณะพอสามารถค้นหาข้อมูลได้ คือ คณะผกาภิและโรงเรียนผกาภินาฏดุริยางค์ คณะโรงเรียนเฉลิมสาสน์นาฏศิลป์ และคณะโรงเรียนราชทัณฑ์นาฏศิลป์

ดังนั้นเพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมในแหล่งภาคกลาง ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา

1. ประวัติคณะนาฏศิลป์ไทยเอกชนในกรุงเทพมหานคร
2. ศึกษากรณีของ คณะผกาภิและโรงเรียนผกาภินาฏดุริยางค์ คณะโรงเรียนเฉลิมสาสน์นาฏศิลป์ และคณะโรงเรียนราชทัณฑ์นาฏศิลป์ โดยเน้นประวัติคณะผู้ก่อตั้งและผลงาน

สรุป

1. คณะละครเอกชนในกรุงเทพมหานคร

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประเทศไทยได้รับอารยธรรมตะวันตก ส่งผลให้เกิดการปฏิรูปในด้านสังคม การปกครอง การศึกษา และเศรษฐกิจ ในด้านศิลปการแสดงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้จัดส่วนราชการใหม่ มีกรมมหรสพ ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมฝึกหัดและจัดแสดง เมื่อตั้งกองเสื่อป่าได้โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการในกรมมหรสพเป็นเสื่อป่า ทั้งได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกหัดนาฏศิลป์และดนตรี มีชื่อว่า โรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์

เมื่อเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแก้ไขปัญหาโดยปลดข้าราชการที่มีมากเกินไปจนเกินความจำเป็น ยุบและรวมงานราชการของกรมกองบางแห่ง กรมมหรสพในกรมมหาดเล็กถูกยุบไปรวมอยู่ในกระทรวงวัง ต่อมากระทรวงวังต้องถูกลดฐานะลงเป็นกองและถูกตัดงบประมาณค่าใช้จ่าย มีผลให้ต้องโอนกรมมหรสพไปสังกัดกรมศิลปากร เมื่อเดือน กรกฎาคม 2478 พร้อมทั้งโอนครูและผู้เข้าศึกษาบาง

คนมารับราชการเป็นครูนาฏศิลป์ในกรมศิลปากร ส่วนนาฏศิลป์อื่นๆ บ้างก็เข้ารับราชการในกรมกองต่างๆ บ้างก็ตั้งสำนักคีตอาชีพรอง

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475 วิชาชีพนานาฏศิลป์ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาขึ้นเป็นศิลปประจำชาติ เมื่อหลวงวิจิตรวาทการ เข้ามาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2476 ลัทธินิยมจึงเกิดแรงบันดาลใจให้ทำการก่อตั้ง “โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์” ซึ่งเป็นสถาบันแห่งแรกของวิชาชีพนานาฏศิลป์ หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงได้มีการปรับปรุงการศึกษา และตั้งชื่อโรงเรียนใหม่ว่า “โรงเรียนนาฏศิลป์”

พ.ศ. 2485 - 2487 เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 กิจการต่างๆ ต้องหยุดชะงัก โรงเรียนศิลปากร อันเป็นสถาบันการศึกษาของรัฐต้องถูกปิดเพราะใช้ในราชการสงคราม การดำรงชีวิตของมนุษย์กับความต้องการทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญ ศิลปะการบันเทิงทั้งหลายช่วยให้มีรายได้เลี้ยงชีพ ทำให้เกิดยุคคณะละครเวทีเอกชน (พ.ศ. 2484 - 2495) ช่วงขณะนั้นนับเป็นภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่มีการบันเทิงใดๆ นอกจากภาพยนตร์ญี่ปุ่นและภาพยนตร์ของฝรั่งที่ตกค้างและฉายซ้ำแล้วซ้ำอีกจึงมีคนตรีเรียกคนดูก่อนฉายหนัง แต่ก็มีเหตุให้วงดนตรีถูกยุบก่อนสงครามเล็กจึงเกิดคณะละครเวที เช่น คณะนิยมไทย คณะศิวารมย์ คณะอัศวินการละคร คณะศรีอยุธยา คณะผกาวัลดี คณะเทพศิลป์ คณะเทพอำนาจ คณะเทพไท คณะวิจิตรเกษม ได้เข้ามาแทนที่วงดนตรีที่ถูกหายไป และจัดแสดงตามโรงละครต่างๆ เช่น โรงละครศิลปากร เฉลิมกรุง เฉลิมนคร เฉลิมไทย เวียงนครเกษม เป็นต้น เมื่อสงครามสิ้นสุดลงโรงละครทั้งหลายเปลี่ยนมาฉายภาพยนตร์ดังเดิม ประกอบกับรายได้จากการแสดงภาพยนตร์มากกว่ารายได้จากการแสดงละครเวที ทำให้ผู้แสดงละครเวทีหันไปนิยมแสดงภาพยนตร์กันมากขึ้นละครเวทีจึงค่อยๆ ทอยปิดกิจการ และเมื่อสงครามสิ้นสุดลงนาฏศิลป์ไทยได้รับการส่งเสริมฟื้นฟูเป็นศิลปประจำชาติ ทำให้เกิดคณะนาฏศิลป์ไทยเอกชน (พ.ศ. 2498 - 2538)

อันเนื่องมาจาก พ.ศ. 2498 ละครนอกกรมศิลปากรหรือคณะนาฏศิลป์เอกชน มีความชัดเจนขึ้นเมื่อผู้นำประเทศ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เล็งเห็นผลประโยชน์จากการจัดตั้งสถานีวิทยุโทรทัศน์ในประเทศไทยเพื่อช่วยพัฒนาการเรียน การแพทย์ การอุตสาหกรรม ข่าวดสาร บันเทิง และอื่นๆ ซึ่งถือว่าเป็นการนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประเทศชาติ จึงได้กำเนิดสถานีโทรทัศน์ ช่อง 4 บางขุนพรหม อันเป็นสถานีแห่งแรกของประเทศไทย การบริหารรายการโทรทัศน์ คุณงาม รังสิกุล รองผู้อำนวยการสถานีและเป็นหัวหน้าฝ่ายจัดรายการ เป็นผู้วางแผนและเห็นว่ารายการบันเทิงเป็นหัวใจหลัก ผู้ชมให้ความสนใจมากที่สุด ประกอบกับมีใจรักและเข้าใจศิลปการแสดงละครรำและดนตรีจึงจัดหาบุคคลต่างๆ เช่น ลัมพพันธุ์ พันธุ์มณี ให้

ดำเนินรายการด้านนาฏศิลป์ และปรากฏว่ามีคณะละครต่างๆ ทางสถานีโทรทัศน์เกิดขึ้น ได้แก่ คณะพลายมงคล คณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ คณะผกาวัลลีและโรงเรียนผกาวัลลินาฏดุริยางค์ คณะเฉลิมสาสน์นาฏศิลป์ คณะจารุกนก คณะภาวนามงคล คณะพรณจิริ คณะเกษรศิลป์ คณะราชทัณฑ์นาฏศิลป์ คณะรังษินิสา คณะฉัตรแก้ว คณะขามมงคลและโรงเรียนนาฏศิลป์ ขามมงคล เป็นต้น นอกจากนี้คณะละครที่จัดแสดงทางโทรทัศน์แล้วยังมีการจัดแสดงละครของ คณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนิน และละครที่เป็นที่รู้จักในยุคนี้อีกคือ ภัทราวดีเรียเตอร์

1. คณะผกาวัลลีและโรงเรียนผกาวัลลินาฏดุริยางค์

คณะผกาวัลลีเป็นคณะละครเอกชน โดยมีหัวหน้าคณะ คือ ลัดดา (สารดาชน) ศิลปินรเรง ซึ่งเป็นบุตรหลวงธนาการพิทักษ์ (อุ้น สารดาชน) และนางเอื้อน สารดาชน ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ เป็นเวลา 4 ปี ในระดับชั้นมัธยมปีที่ 5 - 8 (พ.ศ. 2478 - 2481) เมื่อจบการศึกษาได้เป็นครูที่โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ เป็นเวลา 2 ปี (พ.ศ. 2482 - 2483) และลาออกเพื่อสมรสกับประสิทธิ์ ศิลปินรเรง และแสดงละครวิทยุ ชื่อชุดขุนลีลาศาสตร์สุนทร โดยแสดงเป็นนางเอก และประสิทธิ์ ศิลปินรเรง ได้จัดเพลงประกอบ

การแสดงวิทยุได้ดำเนินมาระยะหนึ่ง จนกระทั่ง พ.ศ. 2488 ลัดดา ศิลปินรเรง เห็นว่า บ้านเมืองเป็นช่วงสงคราม เศรษฐกิจก็ตกต่ำ สภาพบ้านเมืองเงียบเหงาไม่มีการแสดง แม้แต่ ภาพยนตร์ต่างประเทศก็ไม่เข้ามา ความจำเป็นทางเศรษฐกิจทำให้ลัดดา ศิลปินรเรง และสามีและญาติจึงร่วมกันจัดทำละครเวทีในปี พ.ศ. 2488 ได้ฝึกซ้อม แสดงเป็นบางเรื่อง และกำกับการแสดง โดยมีประสิทธิ์ ศิลปินรเรง เป็นผู้ประพันธ์เพลง และมีผู้เขียนบทละครให้ ด้านนักแสดงส่วนหนึ่งเป็นญาติ ลูกศิษย์ อีกส่วนหนึ่งได้มีผู้ชักนำมาให้รู้จัก โดยมีคุณหญิงชื่น ศิลปินรเรง เป็นที่ปรึกษา เรื่องแรกที่จัดแสดง คือ เรื่องผกาวัลลี และต่อมาได้ใช้เป็นชื่อคณะละคร การแสดง ครั้งแรกนี้ได้เข้าโรงละครศิลปากร จัดแสดงเป็นเวลา 15 วัน การแสดงประสบความสำเร็จจึงต้อง จัดแสดงเป็นครั้งที่ 2 และต่อมาได้จัดแสดงอีก 13 เรื่อง แสดงที่โรงละครเฉลิมนครและเฉลิมไทย เป็นส่วนใหญ่ ละครที่จัดแสดงทั้ง 13 เรื่องนี้เป็นละครพูดสลับลำ การแสดงละครเวทีนี้ใช้ระยะเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2488 - 2492) จึงได้หยุดกิจการเพราะสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงทำให้มีภาพยนตร์ต่างประเทศเข้ามาฉาย โรงละครต่างๆ จึงเปลี่ยนเป็นโรงภาพยนตร์แทน ทำให้ไม่มีสถานที่แสดง ส่วนผู้แสดงละครเวทีก็หันไปนิยมแสดงภาพยนตร์ เพราะมีรายได้ดีกว่า ละครเวทีทั้งหลายจึงทยอยปิดตัวลง รวมทั้งคณะผกาวัลลีด้วย

ประมาณ พ.ศ. 2493 มีบริษัทท่องเที่ยวได้ติดต่อ ลัดดา ศิลปินรเรง จัดการแสดง นาฏศิลป์สำหรับต้อนรับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ลัดดา ศิลปินรเรง ได้จัดแสดงต่อเนื่อง

กันมาถึง 31 ปี (พ.ศ. 2493 - 2524) รายการแสดงนี้เป็นรายการเบ็ดเตล็ด ประกอบด้วยชุดการแสดงต่างๆ เช่น ฟ็อนชมเดือน ระบายู่หงิด มโนห์ราบูชาญ รำกระทบไม้ โขน ตอนสุรปนาหึง ศิลปะป้องกันตัว ระบายกลอง การจัดแสดงนี้มี 2 เวลา คือ ตอนกลางคืน เริ่มเวลา 21.00 น. (ยกเว้นคืนวันอาทิตย์) ณ โรงละครบ้านศิลปบรรเลง เลขที่ 135 ถนนบริพัตร ตำบลเทพศิรินทร์ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย พระนคร ส่วนตอนกลางวัน เริ่มเวลาประมาณ 10.00 น. ใช้สนามหญ้ากลางแจ้งที่บ้าน ลัดดา ศิลปบรรเลง และประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง เลขที่ 56 สุขุมวิท 39 เขตพระโขนง พระนคร

ในปี พ.ศ. 2502 ลัดดา ศิลปบรรเลง เริ่มกิจการโรงเรียนนาฏศิลป์เอกชนชั้น ชื่อ โรงเรียนผกาภิลาฏดุริยางค์ ผู้เรียนเป็นบรรดาลูกหลาน ญาติพี่น้อง และเด็กยากจน ผู้เรียนไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน ระยะเวลาขอรับนักเรียนปีละ 50 คน ต่อมาขอรับนักเรียนปีละ 20 คน ผู้เรียนได้รับการฝึกฝนนาฏศิลป์ไทยจนสามารถแสดงต้อนรับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศได้ การสอนได้เชิญครูพิเศษมาฝึกสอนเป็นบางชุด โรงเรียนผกาภิลาฏดุริยางค์ ดำเนินงานมาเป็นเวลา 22 ปี จนถึงปี พ.ศ. 2524 จึงปิดทำการสอน เหตุที่หัวหน้าคณะมีอายุมากขึ้นไม่ได้ฝึกนักเรียนรุ่นใหม่ นักเรียนรุ่นเก่าที่แสดงต้อนรับนักท่องเที่ยวก็มีอายุมากขึ้น มีครอบครัว ไม่มีเวลามาแสดงอย่างเต็มที่ จึงต้องปิดกิจการลง

ลัดดา ศิลปบรรเลง และประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง ได้ดำเนินงานนาฏศิลป์ในรูปแบบของ คณะละครผกาภิลาฏ และโรงเรียนผกาภิลาฏดุริยางค์มาเป็นเวลา 36 ปี จนถึงปี พ.ศ. 2524 มีผลงานนาฏศิลป์ที่ ลัดดา ศิลปบรรเลง ได้ประดิษฐ์ขึ้นเป็นจำนวนมาก

ผลงานละครและระบำในช่วง 36 ปี ของคณะผกาภิลาฏและโรงเรียนผกาภิลาฏดุริยางค์ สามารถสรุปได้ว่าเป็นละครพูดสลับรำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการดัดแปลงมาจากนวนิยายหรือบทละครของไทย และของต่างประเทศทั้งตะวันตกและตะวันออก รูปแบบการแสดงใช้ชายจริงหญิงแท้ ฉากและเครื่องแต่งกายเป็นแบบสมจริง มีระบำสลับฉาก และระบำสอดแทรกในท้องเรื่อง เพื่อสร้างสีสันให้การแสดงและเพื่อคั่นเวลาในการจัดฉาก การแสดงละครทั้ง 14 เรื่อง มีผู้แสดงจากที่ต่างๆ มาร่วมงานเป็นจำนวนมาก บางคนในกลุ่มผู้แสดงได้มีชื่อเสียงต่อมาจนถึงปัจจุบัน เช่น สวลี ผกาพันธุ์ ชูศรี มีสมมนต์ และวลิต สนธิรัตน์ ในส่วนการแสดงที่เป็นระบำพบว่า ลัดดา ศิลปบรรเลง ได้เป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถนับได้หมดเพราะไม่ได้บันทึกไว้อย่างครบถ้วน เท่าที่สืบค้นได้มักเป็นชุดการแสดงระยะหลังสำหรับนักท่องเที่ยว ลักษณะระบำของ ลัดดา ศิลปบรรเลง คือ เป็นระบำชุดสั้นๆ ผู้แสดงเป็นหญิงล้วน แต่งกายด้วยนุ่งจีบหน้านาง สำเร็จรูป สวมเสื้อห่มสะไบเฉียงบ่าหรือห่มสองชาย สวมเครื่องประดับเล็กน้อย ไม่แต่งกาย ยืนเครื่อง

คุณหญิงจีน ศิลปบรรเลง น่าจะเป็นผู้หนึ่งทีริเริ่มทำเครื่องละครสำเร็จรูปแทนการห่มอย่างประเพณีเดิม เช่น ชุดแต่งกายระบำกลอง เมื่อสวมสนับเพลาแล้วแทนที่จะนุ่งผ้าทับสนับเพลาอย่างที่เรียกกันว่านุ่งผ้ากันเป้น คุณหญิงจีน ศิลปบรรเลง ได้ประดิษฐ์กางเกงสำเร็จรูปที่จับจีบเหมือนนุ่งผ้ากันเป้นมาสวมทับสนับเพลาแทน ทำให้ประหยัดเวลาในการแต่งตัวลงได้มาก

กระบวนการฟ้อนรำที่ ลัดดา ศิลปบรรเลง คิดขึ้นใช้ทำมาตรฐานนาฏศิลป์ไทยบ้าง ใช้ทำออกภาษาบ้าง แล้วแต่กรณี ผู้แสดงในแต่ละชุดมีประมาณ 8 คน นิยมเป็นจำนวนคู่ ในการแสดงละครเรื่อง ผกาวัลลีพบว่า ลัดดา ศิลปบรรเลง ได้ประดิษฐ์ท่าระบำขึ้นชุดหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเหล่านางระบำของนครไตรตรึงค์ออกมาร่าถวายเจ้าชายสदानนทด้วยท่าทางนาฏศิลป์ไทย การแต่งกายนุ่งผ้าถุงสำเร็จรูป ห่มสะไบ ทัดดอกไม้ การแปรแถวมักแปรเป็นรูปดังต่อไปนี้ คือ เป็นแถวตอน แถวปากพั้ง แถวหน้ากระดาน แถวเฉียง การสับหว่างวงกลม การจับคู่ งดนตรีเป็นวงปีพาทย์ เพลงที่ใช้เป็นเพลงที่มีอยู่เดิม

ลัดดา ศิลปบรรเลง มีความสามารถในการร้องเพลง แต่มีความสนใจในด้านนาฏศิลป์มาโดยตลอด ทั้งละคร ฟ้อนรำ ประกอบทั้งมีสามี่ที่มีความสามารถทางด้านดนตรีและการประพันธ์เพลง ลัดดา ศิลปบรรเลง ได้ดำเนินกิจการคณะละครผกาวัลลีและโรงเรียนผกาวัลลีนาฏดุริยางค์ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จเป็นเวลายาวนานถึง 36 ปี จึงนับว่า ลัดดา ศิลปบรรเลง เป็นคนสำคัญผู้หนึ่งในวงการนาฏศิลป์ไทยและคณะผกาวัลลีกับโรงเรียนผกาวัลลีนาฏดุริยางค์ ได้เปิดสถาบันนาฏศิลป์ไทยเอกชนที่มีบทบาทสำคัญในวงการนาฏศิลป์ไทยโดยเป็นสถานศึกษาในอดีต

3. คณะโรงเรียนเฉลิมศาสน์นาฏศิลป์

คณะโรงเรียนเฉลิมศาสน์นาฏศิลป์ เป็นโรงเรียนเอกชนโดยมีหัวหน้าคณะ คือ เฉลิมสำราญ ซึ่งเป็นบุตรนายवास สำราญ และนางแฉล้ม สำราญ จบการศึกษาจากสถานกวดวิชาและได้รับประกาศนียบัตรพิมพ์ดีดจากโรงเรียนเรมิงตัน ได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูประถม (ป.ป.) เมื่อ พ.ศ. 2504 ได้รับการบรรจุเป็นข้าราชการพิมพ์ดีดที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ทำงานเป็นเวลา 6 ปี (พ.ศ. 2484 - 2489) และลาออกจากราชการเพื่อก่อตั้งโรงเรียนเอกชนโดยมีสามี่คือ ร.อ.หลวงสุนทรสารศาสน์ (พิน สุนทรภัก) ร่วมกันก่อตั้งโรงเรียนเฉลิมศาสน์ศึกษา ขึ้นในปี พ.ศ. 2490

เฉลิม สำราญ เจ้าของและผู้จัดการโรงเรียนเฉลิมศาสน์ศึกษา มีความสามารถด้านดนตรีไทย ขับร้องเพลงไทยและมีใจรักทางนาฏศิลป์ ในปี พ.ศ. 2494 - 2495 จึงได้จัดหาครูสอนนาฏศิลป์ คือ ฉวี บุนนาค (ได้รับการศึกษานาฏศิลป์กับพระองค์เจ้าวรวงศ์เธอเจ้าวรวงศ์เธอ เป็นเวลา 3

ปี และท่านเลื่อนฤทธิ์ เป็นเวลา 4 ปี มีประสบการณ์ในการแสดงละครรำ และเป็นนักแสดง คณะปริคาลัย คณะปราโมทัย คณะนาครบรรเทิง เป็นต้น) เจริญศรี ศาสตร์วิไล (ได้ฝึกหัดรำ ละครกับเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ เป็นเวลา 5 ปี และเป็นนักแสดงในคณะละครของพระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตมงคล เป็นเวลา 3 ปี) มาเป็นครูฝึกหัดนักเรียนอย่างจริงจังทั้งในชั่วโมงเรียน ชั่วโมงพลศึกษา และนอกเวลาเรียน ทำให้มีผลงานการแสดงละครรำตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 - 2499 จำนวน 12 เรื่อง แสดงเป็นประจำในงานศิลปหัตถกรรมนักเรียน ซึ่งจัดขึ้น ณ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และได้ไปแสดงละครในสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม เป็นประจำ ทุกเดือนตั้งแต่ พ.ศ. 2498 - 2501 และจัดแสดงที่เวทีลีลาศสวนอัมพร พร้อมถ่ายทอดออกอากาศ ทางวิทยุ อ.ส. เป็นรายเดือน ตั้งแต่ พ.ศ. 2498 - 2507 ทำให้กิจกรรมด้านนาฏศิลป์ประสบความสำเร็จนำชื่อเสียงมาสู่โรงเรียนเฉลิมศาสนศึกษาเป็นอย่างมาก

ในระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2506 เฉลิม สำราญ ดำเนินกิจการด้านนาฏศิลป์ในเวลาพิเศษ โดยเปิดโรงเรียนนาฏศิลป์เอกชนขึ้น ชื่อโรงเรียนเฉลิมศาสนานาฏศิลป์ ตั้งอยู่ที่ตรอกตลาดเฉลิมโลก ถนนราชปรารภ ตำบลมักกะสัน อำเภอคูสิต จังหวัดพระนคร จนในปี พ.ศ. 2506 หมด สัตยญาเช่าที่ดินจึงได้ย้ายโรงเรียนไปอยู่ที่เลขที่ 1 ซอยศูนย์วิจัย 7 ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ ตำบลคลองตัน อำเภอบางกะปิ กรุงเทพฯ การเปิดสอนมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการให้วิทยาทานแก่กุลธิดา ให้ทุนการศึกษาวิชาสามัญและวิชาชีพ ผู้เรียนเป็นบรรดาลูกหลานนักเรียนโรงเรียนเฉลิมศาสนศึกษาและนักเรียนที่มาจากที่อื่น ผู้เรียนที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนเฉลิมศาสนศึกษา ไม่เก็บค่าเล่าเรียน นักเรียนที่มาจากที่อื่นเก็บค่าเล่าเรียนเดือนละ 100 บาท รับนักเรียนหญิงที่จบประถมศึกษาปีที่ 4 มีอายุอย่างต่ำ 12 ปี จำนวน 1,115 คน ผู้เรียนได้รับการฝึกหัดวันละ 3 ชั่วโมง ตั้งแต่เวลา 15.30 - 18.30 น. จนสามารถแสดงชุดระบำรำฟ้อนและละครได้ การสอนจะเชิญครูผู้ชำนาญการมาสอนเป็นพิเศษในการจัดแสดงละครบางเรื่อง เมื่อนักเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนเฉลิมศาสนานาฏศิลป์ จะได้ใบสุทธิของมัธยมศึกษา สายสามัญ เพื่อจะไปศึกษาต่อในชั้นสูงได้ เฉลิม สำราญ ได้ดำเนินงานโรงเรียนเฉลิมศาสนศึกษาและโรงเรียนเฉลิมศาสนานาฏศิลป์ มาจนถึง พ.ศ. 2508 ก็ถึงแก่กรรม ฉวี บุณนาค และเจริญศรี ศาสตร์วิไล รับภาระดำเนินงานด้านการสอนและการแสดงต่อมาจนถึง พ.ศ. 2519 จึงยุติด้วยการลาออก แต่กิจกรรมการสอนในชั้นเรียนคงดำเนินต่อมาจนถึงปี พ.ศ. 2537 คุณหญิงบุญเลื่อน เครือตราฐ ประธานกรรมการเฉลิมสาสน์มูลนิธิ ได้ยื่นคำร้องขอปิดโรงเรียนเฉลิมศาสนานาฏศิลป์ เนื่องจากไม่มีครูและนักเรียนอีกต่อไป

คณะโรงเรียนเฉลิมศาสนานาฏศิลป์ ได้ดำเนินงานนาฏศิลป์ในรูปแบบของการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรระดับประถม และมัธยมของโรงเรียนเฉลิมศาสนศึกษาตั้งแต่ พ.ศ.

2495 และขอเปิดสอนนาฏศิลป์ในเวลาพิเศษ คือ โรงเรียนเฉลิมศาสน์นาฏศิลป์ เมื่อ พ.ศ. 2500 นับเวลาแรกเริ่มจนปิดกิจการในปี พ.ศ. 2537 เป็นเวลา 42 ปี มีผลงานนาฏศิลป์เป็นจำนวนมาก ผลงานในช่วง 42 ปี ของคณะโรงเรียนเฉลิมศาสน์นาฏศิลป์ สามารถสรุปได้ว่ามีละคร 8 ประเภท คือ ละครชาตรี ละครนอก ละครใน ละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง ละครเสภา ละครร้อง ละครหลวงวิจิตรวาทการ รวมเป็นละครรำ มี 18 เรื่อง ละครร้อง 3 เรื่อง ละครหลวงวิจิตรวาทการมี 1 เรื่อง ละครส่วนใหญ่เป็นการปรับปรุงจากบทละครของไทย ละคร 2 เรื่อง ที่จัดแสดงทุกเดือนเป็นระยะเวลานาน คือ เรื่องพระอภัยมณี (พ.ศ. 2499 - 2500) และเรื่องอิเหนา (พ.ศ. 2501 - 2503) ที่สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม เวทีลีลาศสวนอัมพร โอกาสที่จัดแสดงเพื่อเผยแพร่ผลงานนาฏศิลป์ของคณะโรงเรียนเฉลิมศาสน์นาฏศิลป์ สถานที่แสดงเป็นประจำได้แก่ หอประชุมโรงเรียนเฉลิมศาสน์ศึกษา โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย หอประชุมกระทรวงศึกษาธิการ หอประชุมโรงเรียนจิตรลดา โรงภาพยนตร์ รูปแบบการแสดงใช้ผู้แสดงที่เป็นผู้หญิงล้วน จากเป็นแบบสมจริง เครื่องแต่งกายแต่งแบบพันทางและแบบขึ้นเครื่อง มีระบำสอดแทรกในเรื่องและมี ระบำ และการขับร้องเพลงสตับจากเพื่อคั่นเวลาในการจัดฉาก และเพื่อให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสแสดง การแสดงละครทั้ง 22 เรื่องนี้ผู้แสดงเป็นนักเรียนโรงเรียนเฉลิมศาสน์ศึกษาและโรงเรียนเฉลิมศาสน์นาฏศิลป์ ครูผู้เป็นศิษย์เก่าซึ่งเคยแสดงมาตั้งแต่เป็นนักเรียนของโรงเรียนเฉลิมศาสน์นาฏศิลป์ บางคนในกลุ่มผู้แสดงได้มีชื่อเสียงต่อมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ คาราวดี คางคارا (เมตตา รุ่งรัตน์) สุดา ชื่นบาน ในส่วนที่เป็นระบำนั้นได้นำชุดระบำเบ็ดเตล็ดและระบำมาตรฐานในทางนาฏศิลป์ไทย ที่สอนในโรงเรียน ได้แก่ ฟ้อนเงี้ยว ฟ้อนเล็บ ฟ้อนแพน สีนวน อัสวลิลา กฤดาภินิหาร เทพบรรเทิง นุชฉายพราหมณ์ นุชฉายเบญจกาย รำกริช มโนห์ราบุษชายัญ รจนาเสียงพวงมาลัย คนตรีเป็นวงปี่พาทย์ เพลงที่ใช้เป็นเพลงที่มีอยู่เดิม ส่วนระบำที่เป็นนาฏศิลป์สากลเท่าที่สืบค้นได้ ได้แก่ ระบำสองหน้า ระบำรำมะนา ระบำสีฟ้า ระบำจ้อกกิ้ง ระบำนางไม้ โดยใช้วงดนตรีสากลบรรเลงทำนองเพลง

การแต่งกาย เฉลิม ตำราญ ได้ใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัวในการจัดสร้างเครื่องแต่งกายชุดพันทาง และชุดขึ้นเครื่องพระ - นาง เป็นจำนวนมาก ได้มีการออกแบบ ตัดเย็บ ปักตกแต่ง โดยคณะครูโรงเรียนเฉลิมศาสน์ศึกษา

เฉลิม ตำราญ มีความสามารถในด้านดนตรีไทยและขับร้องเพลงไทย แต่มีความสนใจในด้านนาฏศิลป์ทั้งระบำ รำ ฟ้อน และโดยเฉพาะละคร ประกอบกับมีครูนาฏศิลป์ที่มีความสามารถและคณะครูในโรงเรียนได้ช่วยเป็นกำลังสำคัญ จึงทำให้ โรงเรียนเฉลิมศาสน์นาฏศิลป์ ดำเนินกิจการได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จเป็นเวลาทั้งสิ้นถึง 42 ปี จึงนับว่า

เฉลิม ตำราญ เป็นคนสำคัญผู้หนึ่งในวงการนาฏศิลป์ไทยและคณะโรงเรียนเฉลิมสาสน์นาฏศิลป์ ได้เปิดสถาบันนาฏศิลป์ไทยเอกชนที่มีบทบาทสำคัญในวงการนาฏศิลป์โดยเป็นสถานศึกษาในอดีต

4. คณะโรงเรียนราชทัศนนาฏศิลป์

คณะโรงเรียนราชทัศนนาฏศิลป์ เป็นคณะนาฏศิลป์สมัครเล่น ได้ก่อตั้งเป็นโรงเรียนเอกชนโดยมีหัวหน้าคณะคือ ม.ร.ว.อรรถ (สุขสวัสดิ์) ของทอง ซึ่งเป็นบุตร ม.จ.ประสมสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ และ ม.จ.กาญจนฉัตร สุขสวัสดิ์ จบการศึกษาศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2505 เมื่อจบการศึกษาได้ไปเป็นครูสอนที่โรงเรียนปิยะวิทยา ธนบุรี เป็นเวลา 2 ปี (พ.ศ. 2506 - 2507) และสอนที่โรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ 3 เดือน และทำงานที่บริษัทเชลล์แห่งประเทศไทย จำกัด ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2508 และในปี พ.ศ. 2513 ได้สมรสกับประยอม ของทอง

ม.ร.ว.อรรถ ของทอง มีความสามารถด้านนาฏศิลป์มาตั้งแต่อายุ 6 ขวบ ได้รับคัดเลือกให้แสดงในงานโรงเรียนบ่อยครั้ง และได้รับการศึกษาจากคุณครูนาฏศิลป์หลายท่าน ได้แก่ ท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนีย์ สัมพันธ์ พันธุ์มณี ลมุล ยมะคุปต์ สุวรรณิ ชลานุเคราะห์ เฉลย สุขะวานิช จำเรียง พุทธประดับ ศิริวัฒน์ ดิษยนันท์ สำเนียง วิภาตะศิลปิน เป็นต้น ขณะที่ศึกษาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับคัดเลือกให้เป็นประธานชมรมละครของคณะอักษรศาสตร์ ได้เป็นผู้นำในการแสดงและฝึกหัดนาฏศิลป์ออกเผยแพร่ในงานของมหาวิทยาลัยหลายครั้ง ในปี พ.ศ. 2505 ได้ฝึกหัดนาฏศิลป์ให้แก่้องและเด็กๆ ที่อยู่ในบ้านจนสามารถออกงานแสดงได้ ทำให้เป็นที่รู้จักและในปี พ.ศ. 2507 ได้มีโอกาสแสดงถวายหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อเสด็จมาที่วังราชทัต ทำให้ผู้สนใจและญาติผู้ใหญ่ นำลูกหลานมาเรียนนาฏศิลป์เพิ่มขึ้น

ในปี พ.ศ. 2508 ม.ร.ว.อรรถ ของทอง ได้เริ่มกิจการด้านนาฏศิลป์อย่างเป็นทางการ โดยเปิดโรงเรียนนาฏศิลป์เอกชนขึ้น ชื่อโรงเรียนราชทัศนนาฏศิลป์ ตั้งอยู่ที่เลขที่ 155/1 ซอยมหาดเล็กหลวง 1 ถนนราชดำริ ตำบลลุมพินี อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร และในปี พ.ศ. 2516 ได้ย้ายโรงเรียนไปอยู่ที่เลขที่ 58 สุขุมวิท 38 (ซอยสันติสุข) กรุงเทพมหานคร การเปิดสอนมีวัตถุประสงค์เพื่อผดุงรักษาศิลปะของชาติ และส่งเสริมให้เยาวชนรู้จักศิลปวัฒนธรรมไทย ผู้เรียนเป็นบรรดาลูกหลาน เกรือญาติ และบุคคลภายนอก เสียค่าเล่าเรียนเดือนละ 50 บาท พ.ศ. 2519 ได้ปรับค่าเล่าเรียนเป็นเดือนละ 100 บาท รับนักเรียนหญิงที่มีอายุอย่างต่ำ 5 ปี ผู้เรียนได้รับการฝึกหัดในวันอาทิตย์ ภาคเช้าเวลา 9.00 - 12.00 น. จัดเป็น 3 คาบ คาบละ 1 ชั่วโมง ผู้เรียนจำนวน 45 คนต่อคาบ ภาคบ่ายเวลา 13.00 - 16.00 น. ฝึกซ้อมระบำ แสดงละคร มีครู

ประจำสอนนาฏศิลป์ คือ สำเนียง วิภาคศิลป์ ม.ร.ว.อรฉัตร ซองทอง คณะครูที่สมัครใจ มาช่วยสอนอีก 9 คน การจัดแสดงและเผยแพร่ผลงานนั้นจะปรึกษาครูผู้เชี่ยวชาญการสอน นาฏศิลป์ ได้แก่ ลมุล ยมะคุปต์ และสุวรรณี ชลานุเคราะห์ โรงเรียนราชทัศนนาฏศิลป์ ดำเนินงานมาได้ 7 ปี จนถึงปี พ.ศ. 2511 จึงหยุดการเรียนการสอนชั่วคราวเป็นเวลา 7 ปี ด้วยสาเหตุครูผู้สอนต่างสมัครใจมาช่วยสอนและมีอาชีพประจำทั้งมีภาระกิจในหน้าที่การงานและครอบครัว และขณะนั้น ม.ร.ว.อรฉัตร ซองทอง ก็ป่วย จึงไม่มีผู้บริหารและผู้สอน ครั้นมีความพร้อม จึงได้เปิดทำการสอนต่อมาอีก 10 ปี ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2519 - 2528 จึงเลิกกิจการเพราะ ม.ร.ว.อรฉัตร ซองทอง ได้ย้ายบ้านไปอยู่ที่ 160/14 หมู่บ้านปัญญา ถนนพัฒนาการ ทำให้การเดินทางไม่ สะดวกและต้องดูแลครอบครัว นับเวลาแรกเริ่มจนปิดกิจการในปี พ.ศ. 2528 เป็นเวลา 17 ปี มีผลงานนาฏศิลป์เป็นจำนวนมาก

ผลงานในช่วง 17 ปี ของคณะโรงเรียนราชทัศนนาฏศิลป์ ได้ดำเนินงานมาในรูปแบบ ระบาย และละคร สามารถสรุปได้ว่า เป็นละคร 4 ประเภท ได้แก่ ละครนอก ละครใน ละคร พันทาง ละครเสภา ล้วนเป็นละครรำทั้งสิ้น โดย ม.ร.ว.อรฉัตร ซองทอง เป็นผู้ปรับปรุงบท ละคร โดยเฉพาะผลงานสร้างสรรค์ด้านการประพันธ์และการแสดงละครมี 2 เรื่อง ได้แก่ การ ปรับปรุงบทละคร เรื่อง อิเหนา ตอน อิเหนาชมสวนเมืองหมันหย้า และการปรับปรุงบทละคร พุศค้ำฉันท์ เรื่อง มัทนะพาธา มาเป็นบทละครรำ แบบพันทาง รูปแบบการแสดงใช้ผู้แสดงเป็น หญิงล้วน จากเป็นแบบสมจริง เครื่องแต่งกายแต่งยืนเครื่อง และแต่งแบบพันทาง มีระบำสอดแทรกในท้องเรื่อง การแสดงละครมี 6 เรื่อง ผู้แสดงมี ม.ร.ว.อรฉัตร ซองทอง อรพรรณ สุวรรณรัตน์ ร่วมด้วยครูและนักเรียนโรงเรียนราชทัศนนาฏศิลป์ โอกาสที่แสดงเพื่อเผยแพร่ผลงาน นาฏศิลป์ของคณะโรงเรียนราชทัศนนาฏศิลป์ ได้แก่ สังกัดศาลารายการดนตรีสำหรับประชาชน สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม สถานีโทรทัศน์ช่อง 5 ในส่วนที่เป็นระบำนั้นได้นำชุด ระบำเบ็ดเตล็ด ระบำมาตรฐานในทางนาฏศิลป์มาจัดแสดง ได้แก่ ฟ้อนเงี้ยว ชูมนุมเผ่าไทย เชิญขวัญ เชิงสาละวัน รำฝัดข้าว ระบำเทียนมาเลย์ รำกริช รำกินรีร้อน ระบำโบราณคดี ส่วนระบำอันเป็นผลงานสร้างสรรค์ของโรงเรียนราชทัศนนาฏศิลป์ มีเป็นจำนวนมากไม่สามารถนับ ได้หมด เพราะไม่ได้บันทึกไว้อย่างครบถ้วน เท่าที่สืบค้นได้เป็นระบำที่มีบทร้อง ในจำนวนนี้ ระบำที่เป็นที่รู้จักกันมาก ได้แก่ รำสวัสดิรักษา และฟ้อนคำหอม ลักษณะระบำเป็นระบำชุด สั้นๆ ใช้ผู้แสดงเป็นหญิงล้วน แต่งกายด้วยจีบหน้านางหรือโจงกระเบน ห่มสะไบเฉียงบ่า สวม เครื่องประดับเล็กน้อย

กระบวนการฟ้อนรำของคณะโรงเรียนราชทัศนนาฏศิลป์ ใช้ทำมาตรฐานนาฏศิลป์ไทย ผู้แสดงในแต่ละชุดมีประมาณ 6 คน นิยมเป็นจำนวนคู่ การแปรแถวมักแปรเป็นรูปดังต่อไปนี้

คือ เป็นแถวตอน แถวปากหนังสือ แถวหน้ากระดาน แถวเฉียง การสับหว่างวงกลม จับคู่ ๆ
ดนตรีเป็นวงปี่พาทย์ เพลงที่ใช้เป็นเพลงที่มีอยู่เดิม

ม.ร.ว.อรรถจักร์ ซองทอง มีความสามารถด้านนาฏศิลป์ไทยทั้งระบำ และละคร การ
ประพันธ์บทร้องเพื่อแสดงนาฏศิลป์ไทยและการปรับปรุงบทละคร มีความสนใจในด้าน
นาฏศิลป์มาโดยตลอด ทั้งฟ้อนระบำและละคร ประกอบทั้งมีสามีที่มีความสามารถในการประพันธ์
บทกลอน มีครูผู้สอนนาฏศิลป์ ญาติ พี่น้อง และเพื่อน ต่างช่วยเป็นกำลังสำคัญจึงทำให้
ม.ร.ว.อรรถจักร์ ซองทอง ได้ดำเนินกิจการคณะโรงเรียนราชทัศนนาฏศิลป์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
ประสบความสำเร็จเป็นเวลาทั้งสิ้น 17 ปี จึงนับว่าเป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งในวงการนาฏศิลป์ไทย

จากการศึกษาคณะนาฏศิลป์ 3 คณะ คือ คณะผกาภิและโรงเรียนผกาภินาฏดุริยางค์
คณะโรงเรียนเฉลิมศาสนนาฏศิลป์ และคณะโรงเรียนราชทัศนนาฏศิลป์ ต่างได้เป็นผู้นำในการ
อนุรักษ์ เผยแพร่ และสร้างสรรค์งาน ดังจะได้เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของทั้ง
3 คณะ ในหัวข้อต่อไปนี้

1. หัวหน้าคณะ
2. ผู้ร่วมงาน
3. การจัดการด้านโรงเรียน
4. ผู้เรียน
5. วัตถุประสงค์
6. การวัดผล
7. ผลงาน
8. รูปแบบ
9. การเผยแพร่
10. ผู้จบการศึกษา

ตารางที่ 16 เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของคณะนาฏศิลป์ 3 คณะ คือ

หัวข้อ	ความเหมือน	ความแตกต่าง
1. หัวหน้าคณะ	1. เจ้าของคณะทั้ง 3 เป็นสตรี เป็นผู้มีความรัก ความสนใจ นาฏศิลป์	1. ลัดดา ศิลปบรรเลง เริ่มงาน เป็นหัวหน้าคณะเมื่ออายุ 25 ปี ทำงานเป็นระยะเวลาติดต่อกัน 36 ปี เฉลิม สำราญ เริ่มงานนาฏศิลป์ เมื่ออายุ 43 ปี ทำงานเป็นระยะเวลาติดต่อกัน 42 ปี ม.ร.ว.อรฉัตร ชองทอง เริ่มงาน นาฏศิลป์เมื่ออายุ 20 ปี ทำงาน เป็นระยะเวลาติดต่อกัน 17 ปี
1. หัวหน้าคณะ	2. เจ้าของคณะทั้ง 3 คือ ลัดดา ศิลปบรรเลง และ ม.ร.ว.อรฉัตร ชองทอง ได้ผ่านการศึกษาวชิชาพนาฏศิลป์ จากครูในสถาบันเดียวกัน และ เป็นนักแสดง 3. ลัดดา และเฉลิม เป็นนักร้อง	2. เฉลิม สำราญ ได้ฝึกฝนปีพาทย์ เครื่องสาย จากครูหลายท่านและเป็นที่ยอมรับในฝีมือ 3. ม.ร.ว.อรฉัตร ชองทอง เป็น นักประพันธ์
2. ผู้ร่วมงาน	สามิ ญาติ เพื่อน ครูประจำ และครูพิเศษ	
3. การจัดการ ด้านโรงเรียน	ได้ทำการเปิดโรงเรียนนาฏศิลป์ เอกชนตามระเบียบกระทรวง	
4. ผู้เรียน	ศึกษาธิการ ผกาวสีและราชทัณฑ์ จะมีลูกหลาน ญาติพี่น้อง ผู้ใกล้ชิด ลูกศิษย์	เฉลิมศาสน์จะเป็นบรรดาลูกหลาน เป็นนักเรียนสายสามัญ จากชั้น ประถม-มัธยม ของเฉลิมศาสน์ฯ

ตารางที่ 17 เปรียบเทียบความแตกต่างของนาฏศิลป์ 3 คณะ

หัวข้อ	ผกาวลี	เฉลิมสาสน์	ราชทัณฑ์
5. วัตถุประสงค์	ฝึกนาฏศิลป์เพื่อแสดงให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศชมและให้รายได้แก่ผู้แสดง	ส่งเสริมให้มีวิริยะฐานะในวิชานาฏศิลป์สูงขึ้น เพื่อสามารถเรียนต่อในระดับสูง	อนุรักษ์ เผยแพร่
6. การวัดผล	หัวหน้าคณะ จะเป็น ผู้พิจารณา มอบ ประกาศนียบัตรให้แก ผู้ที่มีฝีมือไปประกอบอาชีพเป็นครูสอนนาฏศิลป์	วัดผลในหลักสูตรสายสามัญ ผู้มีฝีมือ จะรับรองในใบสุทธิ และยกเว้นค่าเล่าเรียน	มุ่งจัดให้นักเรียนทุกคนได้แสดง ไม่ได้มุ่งวัดผล
7. ผลงาน			
7.1 ระบำ	มีจำนวนหลายชุด ชุดสร้างสรรค์ที่แสดงบ่อยครั้งคือระบำกลองพ็อนชมเดือน ระบำฉิ่ง ระบำพืด (ลายสือไทย)	ระบำนาฏศิลป์สากล ประมาณ 9 ชุด	มีจำนวนหลายชุดที่ชุดสร้างสรรค์ ที่แสดงจนเป็นที่รู้จัก คือ ระบำสวัสดิรักษา พ็อนคำหอม
7.2 ละคร	ละครเวที 14 เรื่อง ละครการกุศลแนวพุทธศาสนา 4 เรื่อง	มุ่งสร้างละครเป็นส่วนใหญ่ มี ละครชาตรี 1 เรื่อง	ได้ปรับปรุงบทละคร คือ เรื่องอิเหนา ตอนชมสวนเมืองหมันหยามัทนะพาธา ละครพุดคำฉันท์ ปรับปรุงเป็นละครพื้นทาง

หัวข้อ	प्रकार	เจลิมศาสตร์	ราชทัณฑ์
7.2 ละคร		ละครนอก 5 เรื่อง ละครใน 2 เรื่อง ละครดึกดำบรรพ์ 1 เรื่อง ละครพื้นทาง 8 เรื่อง ละครเสภา 1 เรื่อง ละครร้อง 3 เรื่อง ละครหลวงวิจิตรฯ 1 เรื่อง	และแสดงเรื่องต่างๆ เช่น สังข์ทอง พระลอ พญาผานอง
7.3 โขน	ได้ปรับปรุงการแสดง โขนตอนหนุมานตาม จัปวิรุฬห์ฉบับ ตอน ศูรปนาหึง ให้มีแต่ ทำนองดนตรี ดัดบท ร้องและบทพากย์ ออก		
8. รูปแบบ			
8.1 ระบาย	จะเป็นระบายที่มีความ รวดเร็ว กระชับ รัดกุม มุ่งเสนอผู้ชมที่เป็นนัก ท่องเที่ยวในประเทศ และต่างประเทศ มีแต่ ทำนองดนตรีเป็นส่วน ใหญ่ และคิดอุปกรณ์ เช่น กลอง ฉิ่ง พัด	มีระบายมาตรฐาน และระบายเบ็ดเตล็ด เช่นเดียวกับกรม - ศิลปากร	มีระบายที่เป็นผลงาน สร้างสรรค์ของ ราชทัณฑ์และระบาย - มาตรฐานและระบาย - เบ็ดเตล็ด เช่นเดียวกับ กรมศิลปากร

หัวข้อ	ผกาวัลี	เฉลิมสาสน์	ราชทัณฑ์
8.2 ละคร	ละครเวทีผกาวัลี มีลักษณะเป็นละครพูด สลับรำ	มีละครเป็นสำคัญหลายเรื่อง เช่น อิเหนา เริ่มเรื่องจนจบเรื่อง แสดงทางทีวีช่อง 4 ตั้งแต่ พ.ศ. 2501 – 2503 เรื่องพระอภัยมณี ตั้งแต่ผีเสื้อลักพระ-อภัยจนถึงจบเรื่อง แสดงที่วิทยุ อ.ส. พ.ศ. 2499 – 2500 และได้เคยแสดงละครติดต่อกัน 7 คืน (คืนละ 1 เรื่อง)	มีละครรำ เช่น อิเหนา สังข์ทอง มัทนะพาธา
9. การเผยแพร่ 9.1 ใน - ประเทศ 9.2 ต่าง - ประเทศ	มีผู้ชมส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศ ได้นำนาฏศิลป์ไทยไปเผยแพร่ยังต่างประเทศ เช่น ปากีสถาน อินเดีย อเมริกา ญี่ปุ่น เป็นต้น จนมีผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับญี่ปุ่น คือ การสอน	มีผู้ชมส่วนใหญ่เป็นนักเรียน ประชาชนทั่วไป และบุคคลผู้สนใจทางนาฏศิลป์	มีผู้ชมส่วนใหญ่เป็นนักเรียน ประชาชนทั่วไป และบุคคลผู้สนใจทางนาฏศิลป์

หัวข้อ	ผลกาวลี	เฉลิมสาสน์	ราชทัณฑ์
9.2 ต่าง - ประเทศ	นาฏยศิลป์ให้ซึ่งกัน และกัน ทำให้ได้สร้าง สรรค้งาน ระบายไทย - ญี่ปุ่น เจ้าหญิงน้ำค้าง เป็นต้น		
10. ผู้จบการ ศึกษา	เป็นนักแสดงอาชีพ เป็นครูสอนนาฏยศิลป์	ศึกษาต่อในระดับสูง เป็นนักแสดงอาชีพ เป็นครูสอนนาฏยศิลป์	เป็นนักแสดงสมัคร - เล่น

คณะนาฏยศิลป์ไทยเอกชน โดยเฉพาะ 3 คณะ ที่กล่าวมานี้ต่างได้ดำเนินการอนุรักษ์
เผยแพร่ และสร้างสรรค์ผลงาน เป็นตัวอย่างการเป็นผู้นำและเกิดการยอมรับ ต่างมีเอกลักษณ์
เฉพาะของตน กล่าวคือ คณะผลกาวลีและโรงเรียนผลกาวลีนาฏดุริยางค์จะมีรูปแบบนาฏยศิลป์สำหรับ
ดึงดูดนักท่องเที่ยว โรงเรียนเฉลิมสาสน์ศึกษา จะมีรูปแบบเป็นละครรำหลายชนิด หลายเรื่อง
ผู้แสดงเป็นนักเรียนระดับประถมปีที่ 4 ถึงมัธยมปีที่ 6 โรงเรียนราชทัณฑ์นาฏยศิลป์ เป็นคณะ
นาฏยศิลป์สมัครเล่น มีรูปแบบผสมที่เป็นทั้งระบำและละคร จากการศึกษา 3 คณะนี้พบว่าทำ
ให้เกิดงานสร้างสรรค์แปลกใหม่ มีความหลากหลาย เกิดการพัฒนาาฏยศิลป์ ซึ่งนอกจาก
สถาบันของรัฐแล้วโรงเรียนเอกชนเหล่านี้ก็มีส่วนสนับสนุน และการมีอิสระในการสร้างงานนี้
ได้เป็นตัวอย่างแก่ผู้กำลังศึกษาวิชานาฏยศิลป์และผู้มีใจรักในศิลปะด้านนาฏยศิลป์ไทย ได้ประกอบ
อาชีพเปิดโรงเรียนเอกชนสอนนาฏยศิลป์และจัดการงานด้านนาฏยศิลป์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จะเห็นได้ว่าผลงานของคณะนาฏยศิลป์ไทยเอกชนในกรุงเทพมหานคร 3 คณะ คือ
คณะผลกาวลีและโรงเรียนผลกาวลีนาฏดุริยางค์ คณะโรงเรียนเฉลิมสาสน์นาฏยศิลป์ คณะโรง
เรียนราชทัณฑ์นาฏยศิลป์ ได้เอื้ออำนวยประโยชน์พัฒนาการอย่างมีนัยสำคัญ นอกเหนือจากระบบ
ราชการ บุคคลเหล่านี้ได้สืบทอดต่อไปแม้ว่าคณะละครจะล่มสลาย เราน่าจะได้ศึกษาสืบทอดฟื้นฟู
เอาไว้เป็นสมบัติของชาติต่อไป และผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์บทละครของคณะผกาวัลลี ในด้านการแสดงและดนตรี
2. ศึกษานาฏยลักษณ์ของโรงเรียนผกาวัลลีนาฏดุริยางค์
3. ศึกษาบทประพันธ์การแสดงชุดระบำ รำ ฟ้อน ของ ม.ร.ว.อรรถจักร์ ชองทอง
4. ศึกษาความคิดเห็นของคนไทยที่มีต่อคณะนาฏยศิลป์เอกชนในกรุงเทพมหานคร